

PROFESNÍ ORIENTACE DOSPÍVAJÍCÍCH: ROLE RODINY A ŠKOLY

Petr Hlad'o

Anotace: *Volba povolání je jedním z klíčových úkolů období dospívání. Aby byli žáci tohoto rozhodování schopni, musí dosáhnout dostatečného stupně sebepoznání, naučit se plánovat, pracovat s informacemi a získat orientaci ve světě práce. Příspěvek hodnotí roli dvou nejvýznamnějších faktorů, rodiny a školy, v tomto rozhodovacím procesu. Nejvýznamnější instituci, která odedávna sehrávala při volbě povolání hlavní úlohu, představuje rodina. Rodiče ovlivňují děti svými radami, doporučeními a přáními, ale i stylem výchovy, socioekonomickým statusem, vykonávaným povoláním, dosaženou úrovní vzdělání aj. Rodiče jako každodenní vzory předávají dětem postoje k práci a jednotlivým povoláním, sdělují jim svá očekávání a představy o jejich profesní budoucnosti. Zahraniční studie potvrdily, že přestože jsou rodiče nejvýznamnějším faktorem při volbě povolání, nejsou vždy adekvátně informováni o tom, jak dětem správně pomáhat. Systematickou přípravu na volbu povolání a poradenství poskytuje škola, která spolu s rodinou pomáhá dospívajícím s utvářením reálného profesního cíle a perspektivy. Rodina i škola musí žáky vést ke zodpovědné volbě povolání, přičemž podmínkou úspěchu je jejich vzájemná spolupráce v této oblasti.*

Abstract: *This paper focuses on the preparation of adolescents for their career choice. Special attention has been paid to the most significant factors having an effect on the final decision-making about career choice – school and family. Parents have always had major influence on career decision-making by giving advice, recommendations, wishes, but also by the educational methods, socioeconomic status, occupation, obtained qualifications etc. Parents as role models also teach their children attitudes to work and individual occupations, they express their expectations regarding their children's future professions. Foreign research confirms that although parents play the most important role in career choice, they are not always well informed about how to advise their children. School provides systematic preparation and guidance on career choice and in the necessary cooperation with the family it must guide pupils to a responsible and realistic career choice.*

Základní škola poskytuje žákům všeobecné vzdělání, které by mělo být předpokladem pro další všeobecné nebo odborné vzdělávání na střední škole. Jedním z cílů, ke kterému by mělo toto vzdělávání směřovat, je připravit absolventy na zodpovědnou volbu povolání¹⁶.

Rozhodování žáků o volbě povolání na konci základní školy představuje závažnou etapu v celoživotním procesu profesní orientace¹⁷ a významně rozhoduje o budoucnosti mladého člověka. Tato volba podle Hřebíčka (1987) znamená pro dospívající základní zaměření jejich celého dalšího profesního vývoje a patří mezi **nejzávažnější kroky v lidském životě** (srov. Klímová 1987; Mojžíšek 1981). Podle Mojžíška (1981, s. 174–175) má správná profesní orientace na jedince dalekosáhlý vliv. Vhodně umístěný jedinec má předpoklady být vyrovnanou osobností, s pocitem samostatnosti a společenské hodnoty své práce, má pocit sociální jistoty, který brání negativním depresivním prožitkům, neurotizaci, porušení stability osobnosti. Takový člověk může usilovat o zdravou seberealizaci, má předpoklady pro vyrovnaný rodinný život, zabezpečí své děti atd. Není-li profesní zaměření dořešeno, objevují se disharmonie možností a povinností, nespokojenost s prací, neklid, nejistota, konfliktní situace a pocit méněcennosti.

Děti musí volit své první profesní zaměření v **nelehké době dospívání** (obvykle ve věku 14–15 let), pro které je charakteristická „*nízká úroveň schopnosti sebehodnotit se (...). Není v silách mladistvých plně obsáhnout a pochopit všechny závažné objektivní determinanty volby povolání a ani se plně vyznat v sobě samých*“ (Hřebíček 1987, s. 44; srov. Krapta 1971, s. 10–11; Hořánková 1995, s. 47–49; Klímová 1987, s. 153). Z tohoto důvodu hledají děti pomoc ve svém nejbližším okolí. Zásadní instituci, která ode dávna sehrávala při volbě povolání rozhodující roli, představuje **rodina** (Hřebíček 1984, s. 46).

Vliv rodiny na volbu povolání

Obecně lze říci, že volba povolání dospívajících je ovlivněna okolím, ve kterém žijí, přičemž největší vliv je připisován **rodičům** a **rodině**. Výzkumy ukazují, že jsou děti při formování profesních cílů a rozhodování signifikantně více závislé na svých rodičích než na učitelích, vrstevnících a dalších vzorech (Peterson et al. 1986).

---

¹⁶ **Volba povolání** – proces zahrnující rozhodování o volbě studia nebo přípravy na povolání, konkrétního povolání a celou profesní dráhu člověka. Součástí celkového vývoje osobnosti, v němž hlavní roli hrají rozhodovací procesy (Průcha, Walterová, Mareš 2003, s. 274).

¹⁷ Hlavním obsahem **profesní orientace** je utváření a rozvíjení reálného profesního cíle a perspektivy mladého člověka a vlastností a schopností významných pro proces volby povolání, jeho vykonávání a event. rekvalifikace. Jeden z úkolů, které plní výchovné poradenství pro žáky základních, středních a speciálních škol. Zajišťují zvl. odborná zařízení výchovného poradenství, školy, podniky a úřady práce. V zahraničí zprav. součástí profesního poradenství nebo samostatně fungující služba (Průcha, Walterová, Mareš 2003, s. 181).

Na vzdělávací aspirace dětí a volbu povolání působí např. rodinné prostředí, přístup rodičů k dětem, úroveň rodinných interakcí, způsob komunikace v rodině a celková úroveň rodinné výchovy. Rodiče jako každodenní vzory předávají dětem kulturní vzorce, postoje k práci a jednotlivým povoláním, sdělují jim svá očekávání a představy o jejich profesní budoucnosti. Děti se učí z postojů rodičů, jejich chování při práci a tím, jakým způsobem o práci mluví (DeRidder 1990; Lankard 1995). Děti jsou při volbě povolání dále ovlivněny socioekonomickým statutem rodiny, jejím kulturním kapitálem, vykonávaným povoláním a dosaženou úrovní vzdělání rodičů. DeRidder (1990) upozornil na to, že nižší úroveň vzdělání rodičů ovlivňuje stupeň dosaženého vzdělání potomků. Narodit se rodičům s nízkým vzděláním snižuje pravděpodobnost studia na vysoké škole a dosažení vyšších profesně-pracovních cílů a v podstatě předurčuje pravděpodobnou volbu povolání dětí.

Matějů a Straková (2003) zjistili, že čím jsou žáci mladší, tím více o jejich dalším osudu rozhodují rodiče, a nikoli jejich vlastní zájmy a schopnosti. Rodiče s vyšším socioekonomickým statutem mají větší zájem o to, aby jejich dítě navštěvovalo výběrovou školu, a jsou ochotni vynaložit více energie, aby bylo dítě do takové školy přijato.

Katrňák (2004) dospěl k zajímavému zjištění, že dělničtí rodiče¹⁸ nezasahují do rozhodování dětí o jejich budoucím povolání. Necháávají na dětech, zdali půjdou po ukončení základní školy do učebního oboru nebo na střední školu. V samostatné volbě vidí záruku spokojenosti dítěte ve škole. Jakýkoliv nátlak, jakýkoliv způsob ovlivnění dalšího studia a budoucího povolání nepovažují za vhodný. Nátlakem se podle nich potlačuje osobní rozhodnutí dítěte, vycházející především z preferencí a zálib, což by v konečném důsledku mohlo vést k tomu, že by se dítěti v učebním oboru nemuselo líbit a poté by nemuselo ve škole vydržet a vyučit se. Naopak vysokoškolsky vzdělaní rodiče vědí, že by se dítě na konci základní školy mělo o dalším studiu rozhodnout samo, přesto toto rozhodnutí na něm nenechávají. Vysokoškolsky vzdělaní rodiče mají vysoké aspirace a chtějí, aby jejich děti dosáhly co nejvyššího vzdělání.

Hovoříme-li o vlivu rodiny na volbu povolání dospívajících, je třeba upozornit na fakt, že v „*mnoha případech podléhají děti při volbě povolání sugestivním přáním rodičů, která nemají základ v jejich nadání, školní zralosti či zájmech. Rodiče často vycházejí ze své vlastní ctižádosti, z předsudků, také však z nahodilých důvodů*“ (Mojžíšek 1981, s. 175). Mnoho zahraničních studií potvrdilo, že **přestože jsou rodiče nejvýznamnějším faktorem při volbě povolání, nejsou adekvátně informováni o tom, jak dětem pomáhat** (Ginger a Horan 2001).

---

¹⁸ Tyto rodiče Katrňák (2004, s. 75) chápe jako lidi vyučené, kteří se živí manuální nezemědělskou prací, zaměstnance, tedy nepodnikatele.

Úloha školy při přípravě na volbu povolání

Vzhledem k nespornému vlivu rodiny je nutné uvažovat při přípravě žáků i o úloze školy na volbu povolání. Škola zaujímá v této oblasti nezastupitelnou roli, neboť spolu s rodinou pomáhá dětem s utvářením reálného profesního cíle a perspektivy. Hlavním cílem školní přípravy je připravit žáky k tomu, aby byli schopni samostatně a zodpovědně rozhodovat o své další profesní a studijní orientaci a objektivně posuzovat všechny vlivy, které mohou tuto volbu ovlivňovat (srov. Strádal a Nouzová 1995, s. 5). Škola musí u všech žáků rozvíjet potřebné vědomosti, dovednosti, návyky a postoje, pomáhat jim poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci.

Mertin (2002, s. 6) se domnívá, že „úkolem školy je vybavit žáka kompetencemi pro to, aby dokázal efektivně využít poradenské služby a další případné zdroje a aby se podle nich naučil samostatně a zodpovědně rozhodovat. Jde především o to, aby si uvědomil, které faktory z oblasti práce a vzdělávání je třeba při volbě povolání brát v úvahu, jakou jim má přisuzovat váhu, jak je má hodnotit a kde o nich získá informace“. Žák by se měl také naučit poznávat sám sebe, své zájmy, šance i hranice, aby se mohl lépe zorientovat ve světě práce a vzdělávání.

Systematická příprava na volbu povolání by měla být zahájena s dostatečným předstihem před samotným rozhodováním (nejlépe již od 7. ročníku ZŠ). I když toto rozhodnutí dospívající v jejich dalším profesním vývoji zcela nedeterminuje (v životě je čeká nejen studium, ale i řada dalších rozhodování týkajících se budoucího povolání), volba oboru vzdělání do značné míry směřuje člověka k budoucímu povolání a omezuje množství povolání, z nichž si jednou bude moci vybírat.

Ve školách vyučujících podle vzdělávacího programu Základní škola jsou žáci na volbu povolání připravováni především ve vyučovacích předmětech **občanská výchova, rodinná výchova a praktické činnosti**, do nichž je na základě metodického pokynu MŠMT od roku 2002 zařazena výuka vzdělávací oblasti **Výchova k volbě povolání**.

Vzdělávací oblast Výchova k volbě povolání si klade za cíl vypěstovat u žáků dovednosti důležité při rozhodování o významných životních krocích a při plánování vlastní budoucnosti. Zaměřuje se na utváření a rozvíjení praktických dovedností a žádoucích osobních vlastností žáků, které jsou předpokladem pro jejich budoucí úspěšné začlenění do pracovního života. Připravuje žáky na přechod ze základní školy na školu střední a do zaměstnání, učí je optimálně posuzovat své možnosti vzhledem k požadavkům a situaci na pracovním trhu. Výchova k volbě povolání dále přináší žákům komplexní informace z oblasti světa práce, učí je s nimi pracovat a na základě nich se i dále správně a samostatně rozhodovat o volbě budoucího profesního zaměření a o výběru vhodného povolání.

K dalšímu zvyšování úrovně přípravy na volbu povolání v nižším sekundárním vzdělávání by měl přispět Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Podle tohoto kurikulárního dokumentu bude příprava na volbu povolání realizována zejména vzdělávacím oborem *Člověk a svět práce* (tematický okruh *Svět práce*). Jeho cílem je koordinovaně připravovat žáky na první volbu povolání, tj. především je naučit orientovat se ve vzdělávací nabídce středních škol, v pracovních činnostech vybraných profesí, získat způsobilost efektivně využívat profesních informací a poradenských služeb pro výběr vhodného vzdělávání a posoudit individuální možnosti při rozhodování o volbě vhodného povolání a profesní přípravy. Můžeme říci, že se škola pro žáky stává partnerem či prostředníkem, který jim umožní vyzkoušet si svět práce a dospělosti „nanečisto“ a převzít odpovědnost za vlastní rozhodování.

Vedle informačně-vzdělávacího působení poskytují školy žákům a jejich rodičům také služby profesního poradenství. Klíčovým poradenským subjektem, na který se žáci základních škol v otázkách volby povolání obracejí nejvíce, je osoba *výchovného poradce* (NÚOV 2003, s. 26–31). Žáci se na výchovného poradce obracejí především s žádostmi o informace o dalších možnostech studia, testování zájmů a schopností, příp. doporučení vhodného studijního oboru a povolání.

V rámci komplexního poradenského systému by měli poradenští pracovníci na školách plnit úlohu primárního, „záchytného“ subjektu, od kterého se v případě potřeby odvíjejí další specializované služby a odborná péče (např. v pedagogicko-psychologických poradnách apod.).

Faktory ovlivňující rozhodování českých žáků

Výzkum NÚOV (2003) zjišťoval, jaké jsou **nejčastější rozhodovací zdroje**, tedy nejen nejčastější *druhy informačních zdrojů*, ale také jiné, *socio-empirické podněty*, jejichž projekce do rozhodování může významným způsobem ovlivnit volbu povolání žáků.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že největší počet žáků promítá do svého rozhodování rady a doporučení **rodičů** (78 %). Druhým nejčastěji uváděným zdrojem získávání informací jsou **dny otevřených dveří** (52 %), následovány **doporučeními ostatních příbuzných a přátel** (50 %). V porovnání s hodnotami předchozích odpovědí dosáhlo významných hodnot také **využívání internetu** (43 %). Doporučení **výchovného poradce** se ve vyjádřeních respondentů překvapivě umístilo až za těmito faktory (42,6 %). Z dalších významněji hodnocených zdrojů zasluhují pozornost nejružnější **tištěné a propagační materiály** (41 %) a **informace získané na úřadu práce** (34 %). V této souvislosti je poněkud překvapující zjištění, že informace získané v **pedagogicko-psychologické poradně** uvedlo jako zdroj pouhých 11 % dotázaných.

V komplexním pohledu je z tohoto výzkumu zřejmé, že značný vliv na rozhodování o další vzdělávací dráze má úzké i širší rodinné prostředí a zkušenosti přátel.

Nejdůležitější faktory, které ovlivňují rozhodování žáků základních škol o volbě povolání, jsem zjišťoval ve své rigorózní práci (Hlad'o 2004). Výzkum potvrdil, že rozhodování žáků nejvíce ovlivňují **rodiče** (59 %) svými doporučeními, vzory v rodině, předáváním osobních zkušeností apod. Druhým nejvýznamnějším faktorem jsou **zájmy a záliby žáků** (37 %), které mají prokazatelně největší vliv na spokojenost ve škole a povolání. Významným zjištěním pro pedagogickou praxi je, že **exkurze** ovlivnila 26 % žáků. V porovnání s hodnotami předchozích odpovědí dosáhl významných hodnot také **vliv kamarádů a přátel** (19 %). Rozhodování žáků dále ovlivnily následující faktory: **informační a poradenská střediska úřadu práce** (7 %), **vyzkoušení si zvoleného povolání v praxi** (6 %), **rada odborníka**, který zvolené povolání vykonává (6 %), **učitelé a třídní učitelé** (5 %), **výchovný poradce** (5 %). Zajímavý je fakt, že na téměř 4 % žáků měly vliv **masové komunikační prostředky** (televize, rádio, časopisy, internet atd.). **Jiné faktory** (např. školní prospěch žáků, neúspěšné složení přijímacích zkoušek na jinou školu, zdravotní způsobilost, prestiž povolání, doprava do školy, rodinná tradice) ovlivnily rozhodování 9 % dotázaných. Poněvadž se jedná o kategorii nesourodou, nelze ji z kvantitativního hlediska jednoznačně srovnávat s výše jmenovanými kategoriemi.

Výsledky obou výzkumů ukazují na nezanedbatelný význam neformálního prostředí při rozhodování o volbě povolání. Není to tedy pouze žák, kdo by měl získat potřebné informace nutné pro rozhodování, ale také rodiče, kteří volbu svých dětí ovlivňují. Jako zcela nezbytné se ukazuje posilování spolupráce a komunikace mezi rodinou a školou, která představuje nezbytný základ efektivní přípravy žáků základních škol na volbu povolání.

Závěr

Volba povolání na konci základní školy je jedním z **klíčových úkolů období dospívání**, před nímž je nutné posoudit celou řadu faktorů. Na jedné straně stojí osobnost žáka a jeho předpoklady pro výkon určitého povolání (zájmy, schopnosti, vlastnosti, zdravotní stav aj.), na druhé straně práce a požadavky povolání. Rozhodovací proces pak představuje hledání souladu mezi oběma kategoriemi. Aby byli žáci tohoto rozhodování schopni, musí dosáhnout dostatečného stupně sebepoznání, naučit se plánovat, pracovat s informacemi a získat orientaci v informacích důležitých pro volbu povolání.

Žáci fakticky potřebují před konečným rozhodováním systematickou přípravu a pomoc svého okolí, což je především úkolem rodiny a školy. Obě instituce by měly žáky vést a motivovat k tomu, aby si uvědomili potřebu odpovědného přístupu k volbě profesní orientace a vzdělávací dráhy,

význam vzdělávání pro život a odpovědnost za své rozhodování. Rodina i škola mohou dětem pomáhat, radit, doporučovat. Je to však dospívající, kdo by se měl rozhodnout!

Literatura:

CLARK, G.; HORAN, J. J. *Interactive Internet Program Teaches Parents to Facilitate Children's Career Development* [online]. c2007, [cit. 2007-06-03]. Manuscript from APA 2000 poster session submitted by invitation to ERIC January 9, 2001. Arizona State University. Dostupné z WWW: <<http://horan.asu.edu/d-gc-apa-y2k-diss.htm>>.

DeRIDDER, L. *The Impact of Parents and Parenting on Career Development*. Knoxville : Comprehensive Career Development Project, 1990.

HLAĎO, P. Aby děti nastoupily do správného vlaku. In *Rodina a škola*, roč. 54, č. 2 (únor 2007), s. 20–23.

HLAĎO, P. *Příprava žáků základních škol na volbu povolání. Rigorózní práce*. Brno : Masarykova univerzita, 2004.

HOŘÁNKOVÁ V. et al. *Metodická příručka poradce pro volbu povolání*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995.

HŘEBÍČEK, L. *Profesionální orientace mládeže*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1984.

HŘEBÍČEK, L. *Výchova a profesionální orientace*. Praha : SPN, 1987.

JEŘÁBEK, J.; TUPÝ, J. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Praha : VÚP, 1995.

KATRŇÁK, T. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha : Slon, 2004.

KLÍMOVÁ, M. aj. *Teorie a praxe výchovného poradenství*. Praha : SPN, 1987.

KRAPTA, M. *Teoretické i praktické otázky socioprofesionální orientace mládeže*. Praha : Ústav školských informací, 1973.

LANKARD B. A. Family Role in Career Development [online]. c2007, [cit. 2007-06-03]. In *ERIC Digest*, No. 164, 1995. Dostupné z WWW: <<http://www.eric.ed.gov>>.

MATĚJŮ, P.; STRAKOVÁ, J. Role rodiny a školy v reprodukci vzdělanostních nerovností. *Sociologický časopis*, 2003 roč. 39, č. 5, s. 625–652.

MERTIN, V. aj. *Poradce k volbě povolání*. Praha : Dr. Josef Raabe, 2002. *Metodický pokyn k zařazení vzdělávací oblasti Výchova k volbě povolání*

do vzdělávacích programů pro základní vzdělávání [online]. c2007, [cit. 2007-06-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/Files/HTM/metodpokynkzarazenivzdelavacioblastivychoval.htm>>.

MOJŽÍŠEK, L. *Pracovní výchova, polytechnické vzdělání a profesionální orientace (Systém a subsystémy pracovní výchovy)*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981.

PETERSON, G. W.; STIVERS, M. E., PETERS, D. F. Family versus nonfamily significant others for the career decisions of low-income youth. *Family Relations*, 1986, roč. 35, č. 3, s. 417–424.

PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2003.

STRÁDAL, J.; NOUZOVÁ, Z. *Příprava žáků pro profesní orientaci. Metodická příručka pro učitele základních škol*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995.

Výzkum služeb kariérového poradenství a potřeb jeho klientů na základních a středních školách v ČR. Souhrnná zpráva. Praha : NÚOV, 2003.